

Curëspundense tra la lenga d'oe e cula dle Recomendaciones dël Laudari 'd Salusses

Bruno Villata

Dop avèj analisà ij test piemuntèis pì antic e 'd na certa cunsistensa reperibij ai nossi di, sta vira i l'uma pusà nosa atensiun sù *Le Recomendaciones del Laudari 'd Salusse* e, pèr esse pì precis an sla part pùblica dël 1965 da Gasca Queirazza ant lè stüdi ch'a porta apunto 'l titul pen-a mensiunà. Secund jè stüdius ch'a sun interessasse a 's codes, la data ëd redassiun a duvrìa culuchesse tra la fin dël sécul XIV e la metà 'd cul ch'a quìndes (Gasca, 13).

Bin ch'as trata d'ën test pitost cürt, a tuca dè ch'i l'uma truvalu franc interessant pèrchè che, an se sent e cinquanta righe an vulgar piemuntèis, i l'uma trovà vaire vus, forse pì che la metà, ch'a sun idèntiche o avzin-e a cule dla lenga d'oe dij Sermun Sübalpin, test che jè stüdius pì avusà a cunsideru dla fin dël sécul ch'a fa dùdes.

Pèr dé n'esempi esplissit ëd lon ch'i l'uma pen-a dit, sì dapress i arpurtuma le vus dle Recomendaciones afiancà da cule curespundente dij Sermun Subalpin. Ij nümer ch'as treuvu da fianc a le vus ëd la prima culona a cürëspundu a la riga anté ch'as treuvu le parole dle Recomendaciones, mentre cuj ëd la scunda culona as arferissu al nümer ëd j'ucurense che ste parole a presentu ant ij Sermun Subalpin.

alcuna v. 68 e alcune 106
almosne 58, almosine 75
altissim 7
anima 97, anime 39
autra 36, aytre 59, aytri 75
aytori 49

alcuna 2
almosne 8
altissime 1
anima 5, anime 2
autra 5, autre 32
aitori (neun aitori) 1

belg 5
ben 59, pl. 48; bin 8
beneyt 9, beneyta 50
bon 40, bona 74
bontà 4
carità 82; pl. caritae 59
casa 50
cel 27
citae 28 pl.
confession 44
compagnia 89
compagnon 5
consegn 50
cor 16; cor 4 pl.
cose 59
cresser 103
De 7
defender 87
deгна 44
direma 24, direm 136
encoy 133
ensì 63
eterna 13
fruyt 72
generaciun 132
gent 74
gloria 11
gloriosa 129
gracia 4
humilità 25
ivern 74
là 21

beil 2
ben 59
beneita 1
bon 36, bona 31
bonta 2
carita 3
casa 5
cel 23
cita 20
confessiun 2
conpaignia 8
compaignun 2
conseil 1
cor 10
cose 1
creiser 2
de 26
defendre 2
deigna 1
direm 8
oi
insi
eterna 5
fruit 6
generaciun 3
gent 5
gloria 9
gloriosa 2
gratia 10
humilita 9
ivern 1
la 1

los 11	los 1 (los del sevol)
mal 80; agg. 73, mala 81	mal 63, mala 8
manera 20	manere 1
mar 27	mar 2
mare 135	mare 2
martir 86	martyr 4
meser 16	meser 6
miseria 13 agg.	miseria 1
misericordia	misericordia 2
mond 107, mund 37	munt 16
mort 22 pp.	mort 26
mortal 43	mortal 3
ni 80	ni 7
odi 81	odi 1
ond 22	unt 2 (degrai per unt i muntava)
oraciun 51	oraciun 6
orden 35	orden 2
overe 89	ovre 9
paciencia	paciencia 3
papa 16	papa 1
par 2	par 4
parent 106, parente 107	parent
part 97	part 14
passion 11	passiun 16
pays 29	pais1
peccà 43, peccay 12	pecha pecai 9
peccaor 130	pecaor 4
pena 108, pene 115	pena 1, peine 1
penitencia 32	penitencia 5 penitenza 1
persone 33	persone 1, persona 2
pietà 67	pieta 6
porten 81	porten 1

povol 18	povol 6
preer 131	preer 1
qual 8, quagl 51	qual 61, quail 13
quant 12 (it. quando)	quant 69 (it. quando)
recordament 11	recordament 2
relligion 35	religiun 2
rey pl. 16	rei 2
salvacion 39	salvaciu 1
salvament 20	sanita 1, santa 1
saynt 4, sanct 83	saint 78 (sing e pl.)
sancta 21	sainta 2
segnor 7	seignor 107
spirit 4	espirit
tal 63; tal pl. 96	tal (sing e pl); tail 4 pl.
tant 102	tant 11
temp 10	temp 13
terra 21	terra 27
tost 93	tost 4
trameta 74	trameta 1
trey 119	trei 15
tribulaciun 28	tribulaciuns 1
tut 133, tuta 87	tut 20, tuta 8
tuit 10, tuyt 9	tuit 26
tute 8	tute 2
verasa 15	verasa 3
vergena 129	vergena 1
vita 10	vita 37
volunta	volunta 19

Ultra a le vus pen-a presentà, quasi sempe idèntiche ant ij test cunsiderà, a-i na j-é d'aute ch'a l'han la midema rèis, ma ch'a presentu 'd furme diverse 'd n'istess verb o 'd n'istess nom. Èd custe i arpurtuma ij termu seguent :

confort 130, confortaor	confortament 1
consolacion 81, consolation	consolator
direma 24	direm 8
governer 57	governen 1
gracia 4	gratia 10
illuminer 15	illumina pp.
jasen 121	gesir 1
iustament 63	iustitia 1
megl 123	meillor 1
passerema	passer 2
pi 11	plus
preerema 61	preerai 1
recovrament 21	recovra pp.
romeage 63	rome 2
tornerema 7	torneras 2
traha 116	trahen 1
univers agg. 37	universal

Bele mac da ste vus, ultra a n'avzinansa lessical cun ij test an lenga d'oe, as peul co nuté na curèspundensa ant ij fait gramaticaj. Për esempi an *peccay* e *avuy* as artreuva la custüma, normal an lenga d'oe, ed marché 'l plüral dij nom e di partissip passà masculin ch'a finü an vucal acentà an giuntandje na *i* ant ij Sermun e na *y* ant le Recomendaciones.

Për lon ch'a rësguarda la gramàtica tra ij dui ducüment a-i é ancora vaire auti fenomen cumün, cume për esempi ij metaplasms *verasa* r.15, *vergena* r.129 e *fidella* r.87, e la presensa dj'andefinì *alcuna* r.68 e *alcune* r.115.

Sta curèspundensa as peul co nuté për d'auti fait gramaticaj, cuminsand da j'articuj determinativ che a sun *el*, *lo*, *l* e *la* për ël singular, *gli* e *le* për ël plüral. Praticament sti articuj a sun idèntic a cuj dla lenga d'oe cun la sula diferensa che ant le Recomendaciones a presentu nen j'articuj ch'a finü an S, rest ed la declinassiun a dui

cas. Tant pèr avèj n'idea pì precisa s'ì dapress i presentuma n'esempi dè ste vaire ucurense: *lo papa* r.16, *lo marchix* r.18, *lo povol* r.18; *preerema el Nostre Segnor* r.56, *preerema lo nostre Segnor* r.71; *l'univers mond* r.37; *la posança* r.2, *la sapiença* r.3, *la bontà* r.5; *gli nostre cor* r.4, *tuit gli bin* r.8; *tute le gracie* r.8, *tute le terre* r.28.

Cum an lenga d'oe 'l plüral prulétic as treuva nen mac con ij nom e j'agetiv ch'a finissu an L (es. *cardenagl* r.16), ma co cun ij nom ch'a finissu an N. Ch'as pensa a: *bon* r.36, *bona* r.31, *boin* 7, *bone* r.11 ch'a sun idèntic a cuj arleva ant le priche dèl sécul XII. Sempe pèr èl plural a l'é anteressant arcurdé che 'l digrama final *gl* che ant le Recomendaciones a caraterisa 'l plüral dij nom e dj'agetiv che al singular a finissu an L, a l'é nen aut che n'alograf dèl digrama *il* dij Sermun Sübalpin, e 'l sun dè ste dùe desinense a duvia curèspunde a cul palatal èd la J èd *cavèj*. Ch'as pensa a *cardenagl*, *temporagl*, *freegl* dèl Laudari 'd Salusses e a *beil*, *apostoil*, *discipoil* èd la lenga d'oe e a *cardinaj*, *tempuraj* e *frej* èd la lenga d'ancheuj. Co *gli*, articul determinativ masculin plural pen-a vist, a duvia suné i.

Ij dimostrativ èd le Recomendaciones a presentu dùe baterie diverse, la prima *quest* r.29, *questa* r.9, *quella* r.21 e *quelle* r.42 a l'é pì avsin-a a la furma etimologica, la scunda, ancumpleta: *chast* r.9, *chesta* r.33 e *cheste* r.136 a l'ha anvece pèrdü l'element labial. Ant ij Sermun Sübalpin dacant a *aquest* (47 occ.) e *aquesta* (15) i truvuma co *quest* (26) e *questa* (20) ch'a presentu l'aferesi dla a. L'istess as peul disse 'd *aquela* (10 occ), *quela* (3) e 'd *quele* (2).

Pèr lon ch'a rësguarda ij pussessiv, a tuca d'ì che le furme duvrà ant le Recomendaciones a sun an sintunia pèrfeta cun cule dla lenga d'oe. An efet a la tersa pèrsun-a singular as treuva *so* al masculin e *soa* al feminin e *lor* pèr la tersa pèrsun-a plüral: *che sea so los e soa gloria e salvacion de lor anime* r.39. *So*, *soa* e *lor* a sun sempe nutà con la **o**, e mai cun la **u** cum a pudia capitè pèr lor-lur ant ij Sermun Sübalpin. Dunc almen pèr j'agetiv pussessiv dle Recomendaciones a-i é pì nen d'ussilassiun gràfiche.

Për ij përnòm relativ ëd solit as treuva *che*, ëd vire nutà *que* cum an latin, e cum ant ij Sermun Sübalpin. Dacant a sti përnòm ant le Recomendaciones as treuvu co duntré furme perifràstiche: *dal qual venen tuyt gli bin e tute le grassie* r.8, *lor dea vita e penença per la qual y vegnent tuit a la gloria* r.52. Èl *chi* dël sintagma *que el lor dea gracia chi lo possen pacificher*, a duvrìa nen esse cunsiderà na furma latin-a, ma pitost na furma composta da la congiunsiun *che* e dal përnòm vërbal ëd tèrsa përsun-a i, cosa ch'a l'era nurnal an lenga d'oé.

I pochi përnòm përsunaj ëd le Recomendaciones a sun cunfurm a l'evulussiun ch'as era nutasse ant ij Sermun Sübalpin. Cum i l'aviu signalà përla scunda part ëd le priche an lenga d'oé, co ant le Recomendaciones *noy* e *nos* a l'han na funsiun gramatical bin spessifica e precisa, përchè *che noy* a l'é duvrà mac cume suget e cun valor ëd complement antrudot da na prepusissiun e *nos* a l'ha le funsiun ëd complement. Ch'as pensa a: *azò che noy possen fer overe meritorie* r.89 e a *la posança del pare si nos ameystre* r.2. Anteressant a l'é peui *se (ancor se tornerema...)* r.15 ch'a curëspund al mudern përnòm arflessiv dë strütüre cume ('s veduma...)

Për j'auto përnòm përsunaj suget ant le Recomendaciones i truvuma *el* e *ela* përla tersa persun-a singular e *y* përla tersa plural: *qu'el nos dea* r.9, *chela gli debia apresenter queste preere* r.132 e *se y son en alcuna pena* r.108. Cum ant le priche an lenga d'oé co ant le Recomendaciones ël përnòm *el* a pressed la tersa persun-a singular dij verb ampësunaj. Ch'as pensa a: *el sera ben anoita* 09048 *quant el pluf* 21038 dij Sermun Sübalpin e a *che el gli piaça* r.26, *aço ch'el si possa fer almosne* r. 58, *ch'el ses los e gloria de Dee* r.64 dle Recomendaciones.

Tra ij përnòm përsunaj complement ëd tersa persun-a singular, ant le Recomendaciones i truvuma *lo* e *la* përla singular, *gli* e *le* përla plural: *e si lo preerema per tute le persone* r.33, *lo vard de tempesta e de mal iovern* r.73; *ch'i la possen consegler* r.101; *che el gli condua tuit a la*

gloria r.108, *che el gli condua a verasa contricion* r.43; *per soa pietà si le en traha* r.116.

Anteressant a sun co ij cumplement andiret. An efet pèr la tersa pèrsun-a singular i truvuma turna *gli*: *che el gli piasa* r.27, *ch'ela gli debia apresenter* r.132, e co la forma pitost foravìa: *che lo dea gracia* r.96, andùa ch'as treuva 'l pèrnon diret al post èd l'andiret. Per èl plural as deuvra mac lor: *e a noy cum lor* r.34, *que el lor dea gracia* r.19, sintagma ch'a l'é arpetù suvens.

Pèr cunclüde le cunsiderassiun an s'ij pèrnom pèrsunaj i vureriu ancur arcurdé *noe*, furma anumala pèr èl suget, e l'afflessiv *se* ch'as treuva ant la strütüra: *anchor se tornerema* r.32, arpetüa vaire vire. Sì a ven bin arcurdé che ij verb duvrà a la furma ampèrsunal a l'han sempe come suget èl pèrnom el: *che el gli piaça* r.30, *s'el e per lo megl* r. 123.

N'auta vus present ant le priche an lenga d'oe e ant le Recomendaciones a l'é l'andefinì *alcuna* cun valor pusitiv. Ch'as pensa a: *e en alcuna autra desconsolacion* r.68, *avessen fayt allcune cose* r.114 dle Recomendaciones e a *per alcuna adversità* 03096 e a *per alcuna offensa* 21103 dle priche an lenga d'oe. A parte da le cumedie dl'Opera Jocunda dël 1521, al post èd l'andefinì *alcuna* as treuva *qualch* o *quarch* (Villata, 2008, 76)..

Pèr lon ch'a rësguarda j'auti andefinì a tuca di che, ant èl cas èd *tüt*, le Recomendaciones an presentu le furme ch'a j'eru le pi dèspunibij ant ij Sermun Sübalpin, valadi: *tut, tuta, tuit, tute*.

Lon ch'a l'ha sorprendüne ant le Recomendaciones a sun le strütüre marcà sì dapress: *per tute quelle persone le quagl son avue de questa fraternità* 116, *per le anime de nostri freegl e soror, avuy de questa disciplina* r. 114, *preere che sum encoy avue faite en chesta casa* 133, *Yesu Crist per soa pietà si le en traha e le condua a la gloria de vita eterna* r.116.

Ij prim trè esempi d'autüt particular a l'han 'n pressedent an lenga d'oe, andùa ch'as treuva l'espressiun *car cil qui era avu serve*

eran fraquitali 12017. Stu cas, pitost ünic ch'a deuv avèj fait anmatì vaire filolug ch'a sun interessasse ai Sermun Sübalpin, a duvìa nen esse na fota, ma a duvìa esse na caratèristica dla parlà 'd chi ch'a l'ha scrivü 'l sermun dùdes e co dël redatur ëd le Recomendaciones ch'a sun ëstaite scrite almen dui sécu e mes dop le vintedùe priche.

Con la dispusissiu dij pèrnom àtun ant ël sintagma dle Recomendaciones *si le en traha* r. 116, a l'é franc interessant perchè ch'a l'é già bin documentà an lenga d'oe, andù ch'as treuvu almen sinc strütture ch'a presentu ij pèrnom àtun an custa seguensa: *comande a un so serve quil i intras e si len traes* 12026, *si i intrarai e si len trairai* 12033, *per tal engeig las en traen* 10078, *aisi las en trahun* 12083, *zo ë xrist len devea traire* 10093. E co custa dèspusissiu ëd le furme pèrnuminaj, foravia pèr cule épuche, a duvìa esse n'auta caratèristica dla parlà dle pèrsun-e ch'a l'han redat ij dui test.

Magara 'n culp ëd furtün-a cume l'artruvament ëd n'aut manüscrit a pudria giütene a arzolve stu enigma dl'usagi dj'ausiliar esse e avèj, na chestiu pitost angarbujà e nen mac trames a le lenghe rumanze, forse co pèr cule germàniche. An efet se j'alman a disu *ich bin gewesen*, j'anglofun a sun custümà a dì *I have been*, mentre ant l'àmbit ëd le lenghe rumanze pèr cule ch'a sun j'aree perifèriche, Spagna e Rumanìa, as deuvra sempe l'ausiliar avèj (*he visto e am văzut*) e an Fransa e an Italia, secund ij cas, as deuvra esse o avèj, mentre an serte parlade lucaj italian-e as deuvra quasi sempe l'ausiliar avèj.

Sempe a pruposit dël verb ausiliar a l'é forse interessant nuté che ant le Farse dl'Aliun, ant le Cansun dij Freschi della Villa e ant Èl Cont Piolett as treuva co 'l verb ten-e. Ch'as pensa a *una ora e ben che ten prica* A363, *se no co ten dig may tavota* B503, *ten ben anspia* G308, *o ten usa* G497 dle farse dl'Opera Jocunda; *a ten andà bautiant* 3028, *poi s tenho scorza* 2076 dle cansun dël Sessent a e a *ten scotà*

p.11 r. 1, e *tien venuto alla porta per bucare* p. 65, r. 22 dël Cont Piolett.

Bibliografia

- Alione, G.G., 1521 Opera Jocunda, Testo originale.
- Clivio, G & Danesi, M. 1974, *Concordanza Linguistica dei Sermoni Subalpini*, Ca dè Studi Piemontèis, Torino.
- Gasca Queirazza, G., 1965, *Documenti di Antico Volgare in Piemonte - Le "Recomendaciones" del Laudario di Saluzzo*, Torino, Bottega d'Erasmus.
- Tana, C. G.B., 1784, *Il conte Pioletto - Commedia Piemontese*, Torino, Briolo.
- Villata, B. 1997, *La lingua piemontese - Fonologia, morfologia, sintassi e formazione delle parole*, Montréal, Lòsna & Tron.
- 2003, *La grammatica della lingua d'oe*, Lòsna & Tron, Montréal,
- , 2004, *I Sermoni Subalpini, Testo originale in Lingua d'oe traduzione italiana e piemontese a fronte*, Lòsna & Tron, Montréal.
- , 2008 *Osservazioni su La lingua dell'Alione – La grammatica dell'astigiano del secolo XVI*, Lòsna & Tron, Montréal.
- , 2010, *La lingua dei Giuramenti della Compagnia di San Giorgio e la lenga d'oe*, L'arvista dl'Academia XIX, pp.33-74
- , 2011, *La lingua delle canzoni dei Freschi della Villa*, L'Arvista dl'Academia XX, pp. 1-70